

Interview Jean Paul Van Bendegem

't Is dat alles wiskunde is. U, wij, deze tekst. Zelfs de liefde, het leven. Gelúk! Het is een wiskundige die dat zegt, één met missionarisdrang. Vlaanderens populairste professor Jean Paul Van Bendegem heeft er een tentoonstelling over klaar, en een lezingenreeks. De lachende logicus over de schoonheid van die logica. En van ons eindige leven. 'Mijn leven is geleefd. Nu rest alleen nog doller pret in blessuretijd.'

Als Jean Paul Van Bendegem en zijn vrouw aan de eettafel van hun burgerwoning zitten, dan zien ze live het leven zoals het is op spoor 12 van Gent-Sint-Pieters. Zetten ze het raam open, dan hoort hij of zijn trein op tijd vertrekt. In het andere geval blijft de professor nog even lezen. Speelt hij piano. Loopt hij door het labyrint van boekenmuurtjes die hij in zijn werkkamer heeft gebouwd. Of dolt hij met zijn Schotse hangoorpoes of zwarte straatkat. Een perfect gesmeerd leven voor een man zonder rijbewijs, dat 'er gewoon nooit van gekomen is'. En maar goed. 'Ik zou voortdurend de aandrang voelen om die hardrijders klem te rijden, te doen uitstappen en met handen en voeten uit te leggen dat de tijdswinst door die hogere snelheid er niet of nauwelijks is.' Dat die hardrijders geloven van wél, dat vindt de wiskundige stuitend. 'Ik kan het ze bewijzen!'

Jean Paul Van Bendegem zelf is dan weer bij voorkeur te benaderen als een axioma: een niet te bewijzen, maar als grondslag aanvaarde stelling. Jean Paul Van Bendegem is alles wat ze zeggen - verstrooid, lief, bescheiden, goedlachs - en tegelijk het tegendeel. Het is nu eenmaal waar de professor logica en wijsbegeerte dol op is: tegenstellingen verzoenen. Als filosoof houdt hij van de vraag, als wiskundige van het antwoord. Als filosoof is hij geïntimideerd door de zekerheid van wiskunde, als wiskundige kan hij niet functioneren zonder de onzekerheid van de filosofie. En als hij lacht, dan doet hij dat luid, maar kort. 'Heeft mijn moeder erin gestampt. Als we samen eens lachten, dan sloot zij dat altijd bezwerend af met de woorden: "En het kan verkeren., Dat was als kind geweldig intimiderend. Ik ben dat niet meer kwijtgeraakt.'

Al doet hij daar allerm minst dramatisch over. De 58-jarige Gentenaar noemt zichzelf een zondagskind, en zuigt al wat hij kan uit dat bevoorrechte leven. Twee weken geleden nog liep hij zich een week lang te verwonderen in Rusland voor opnames van het Canvas-programma Rusland voor beginners - 'leerrijk, want zeer verwarrend'. Hij geeft twee lezingen per week, trekt met zijn lessen aan de VUB afgeladen volle aula's met studenten en 'toeristen', schrijft boeken en stelt nu ook tentoonstellingen samen.

Vanaf vandaag loopt in de VUB zijn 'expo' 0/10?, over de relatie tussen kunst en wiskunde. In negen kamertjes draaien evenveel kortfilms, die de stelling van Pythagoras verbeelden. Hetzelfde, maar negen keer anders. Eentje ervan toont de professor zelf die de stelling op piano speelt, nadat hij het volledige bewijs naar partituur vertaalde. In een ander acteert Kurt Defrancq de stelling van Pythagoras op zijn SOS Piet's, als was het een recept. In nog een ander wordt het bewijs als een donderpreek gedeclameerd. En in één kamertje, de professors favoriet, gebeurt dat in doventaal. Wat de wiskundige wil bewijzen? 'Dat wiskunde meer is dan tekst. Iets wordt maar een bewijs in dialoog: als iemand het je uitlegt. Of als je er zelf stap voor stap door gaat. Anders gezegd: wiskunde is een menselijke activiteit. Het lééft, is onderhevig aan de omstandigheden. Dat het negen keer compleet anders overkomt, bewijst dat.'

U wilt dat we wiskunde anders leren kennen dan dat gehate vak van weleer. Waarom moeten we per se van wiskunde houden?

'Omdat het zo schoon is. Zo helder. Omdat alles wiskunde is. Het is overal. In elk technologisch product. Maar kijk ook naar de obsessie van onze cultuur voor verticaal en horizontaal. Rechte hoeken. Muziek. Het verloop van dit gesprek. Mensen zeggen me dan: wat heb ik er in mijn volwassen leven aan dat ik een matrix zou kunnen inverteren? Tja. Om dat perfect te kunnen? Weinig. Maar het besef dat het er is, hoe het werkt, dat opent de geest. Waarom verschijnt die bepaalde webpagina als eerste bij een Google-zoekopdracht, bijvoorbeeld? Die ranking wordt wiskundig berekend: dat is een matrix van zoveel miljard op zoveel miljard. In ons hoogtechnologisch leven zit het overal.'

Zelfs in de liefde. U haalde deze week het nieuws met uw kansberekening om de ware liefde te vinden: je vierde partner zou de ware zijn. Een spelerei wellicht?

'Absoluut geen spelerei. Dat klópt. Ik meen dat. Alleen jammer dat die berichten deze week fouten verkondigden. Het is natuurlijk niet zo simpel dat je vierde partner de ware is. Anders zou je meteen naar de vierde kunnen hink-stap-springen, en is de klus geklaard. Nee. Stel je een doos met tien bankbiljetten voor. Je weet niet welke bedragen erin zitten. De vraag die ik me stelde: kan ik een strategie bedenken die de kans verhoogt dat ik er het hoogste bedrag uithaal? Dat lijkt onmogelijk, maar raar genoeg kun je dat wel. Je trekt er drie, je gooit die meteen weg, maar je onthoudt het hoogste bedrag. Het eerstvolgende bedrag dat je trekt dat hoger of desnoods gelijk is daaraan: die houd je.

Dat is uw best shot. Ook in de liefde. De eerstvolgende partner na je derde die beter is dan de beste van je vorige drie: die moet je houden.'

Dat dit zo gretig werd opgepikt deze week - relatietherapeuten werd zowaar gevraagd naar reacties - lijkt veelzeggend. Zelfs in de liefde zoeken we logica.

'Ja, en waarom zou liefde niet logisch kunnen zijn? Of mogen zijn? 't Is toch niet omdat we verliefdheid perfect scheikundig kunnen verklaren dat het minder heerlijk wordt?'

Wiskunde als nieuwe houvast? En meteen maar als nieuwe religie?

'Dat is natuurlijk te kort door de bocht. Al is wiskunde in mijn persoonlijke leven inderdaad wel lang een houvast geweest. Meer nog: het heeft me het leven gegeven dat ik nu leid. Als opgroeiende, zoekende en vreselijk verlegen knaap vond ik het leven nogal angstaanjagend en bedreigend. En plots was daar die wereld waar alles perfect geregeld was, waar zekerheden bestonden. Heerlijk. Ik heb me daar jaren aan rechtgehouden. Ik heb daar de kracht gevonden om me als mens te stellen.'

Na uw studies wiskunde zocht u wel de luis in de pels van de zekerheden op: de wijsbegeerte.

'Ja, maar wiskunde en wijsbegeerte zijn natuurlijk minder tegenstrijdig dan ze op het eerste gezicht lijken. De eerste keer dat ik dat besepte, was tijdens een les Frans in het middelbaar. We lazen een stukje uit Les pensées van de Franse filosoof Blaise Pascal. En plots die zin: "Il est juste que ce qui est juste soit suivi., Dat is pure wiskundige precisie, maar met woorden. "Het is juist, dat wat juist is, gevolgd moet worden., Wonderbaarlijk! Later ben ik naar filosofie beginnen hunkeren omdat tijdens mijn wiskundestudies twijfels rezen over de zekerheid ervan. Hoe dieper ik erin groef, hoe meer ik ontdekte dat ook daar niet alles is wat het lijkt. Zo waar en klaar is het daar ook niet. Een zeer angstaanjagend moment was dat voor mij. "Wacht eens, dit zou me zekerheden moeten geven, maar is dat wel zo?, Die vraag alleen al leidde me naar de wijsbegeerte. Daar heb ik me kunnen losweken van mijn obsessie voor antwoorden. Liever de rijkdom van de verwarring, dan de armoede van de eenduidigheid. Dat voelde even zondig aan, maar wat een verlossing.'

Zonde en verlossing. U draagt nog de sporen van uw opvoeding als gereformeerd protestant.

'U hebt geen idee. Mijn vader, groothandelaar in groenten en fruit, is opgegroeid in een protestants

dorp in Zeeuws-Vlaanderen, kwam naar Gent, maar bleef zijn geloof trouw. Mijn twee oudere broers en ik zijn strikt protestants grootgebracht. Dat was toen een kleine gemeenschap van zo'n honderd mensen in Gent. Soberheid, nederigheid, geen rituelen. En al zeker geen afbeeldingen: alleen perkamentrollen met tekst in de glasramen van de Rabotkerk. En vooral: geen tussenpersonen. Wij hadden een rechtstreekse lijn met de grote baas. Dat zorgde voor een monsterlijk geweten. Je voelde je constant bekeken en beoordeeld. Een katholiek kijkt om, ziet dat niemand het zag, en doet voort. Een protestant kijkt naar boven en weet dat hij het daarboven ook weet. Altijd en overal. Wat ook protestants is: die problematische scheiding tussen lichaam en geest. We hadden thuis haast angst voor lichamelijk contact. Ik gaf mijn vader twee keer per jaar een zoen: met Nieuwjaar en op zijn verjaardag.'

Intussen maakte u een U-bocht: u bent trots atheïst en als vrijmetselaar nog eens dol op symbolen en rituelen.

'Ik houd van de vrijmetselarij door dat heel specifieke mens- en maatschappijbeeld: dat iedereen, in principe, in staat is om zichzelf te verbeteren. Ik huiver van mensen die bij alles redeneren: "'t Is dat het zo moest zijn., Ik vind fatalisme nogal laf. Nee, je moet bereid zijn om aan jezelf te "kappen, - om de bouwsymboliek van de vrijmetselarij te gebruiken. En wat ik zo mooi vind aan de symbolen en rituelen van de vrijmetselarij: ze zijn allesbehalve dwingend. Iedereen mag ze op zijn eigen manier interpreteren. Ach, ik vind het jammer dat er zo'n mysterie rond die vrijmetselarij hangt. Zo lijkt het veel meer dan het "maar, is. En, nog erger: daardoor hangt er al eens een louche sfeertje rond. Onnodig.'

Eén van uw stokpaardjes is de strijd tegen de oneindigheidsgedachte - wiskundig en filosofisch. Daar zou de tragiek van de westerse mens in schuilen: dat we niet meer om kunnen met de eindigheid der dingen.

'Ik ben daarvan overtuigd, ja. Alles moet bodemloos zijn tegenwoordig. Die losgeslagen bonussencultuur alleen al is er een triest symptoom van. Mijn voorstel: betaal die bonussen uit in Monopolygeld, waarmee ze terecht kunnen in speciale Monopolyshops. Zo zijn wij ervan af, en kunnen zij onder elkaar Second Life spelen.'

Al is het natuurlijk de eindigheid van dit bestaan waar we ons mentaal in vastrijden.

'Klopt. Kunnen we niet meer mee om. Dat zie je ook aan de kerkhoven die almaar verder van de stads- en dorpskernen aangelegd worden. Ja, daar spelen hygiënische redenen mee. Maar de oorzaak is hier toch

ook heel erg het symptoom. Dat is zo jammer. Wie zich verzoent met de eindigheid, maakt de grootste kans om gelukkig te worden. Geloof me, de eindigheid is een zegen: het maakt de dingen overzichtelijk, bevattelijk. Het zorgt voor zeer verhelderende perspectieven. Het regelt alles. In oneindigheid verlies je alles. Jezelf in de eerste plaats.'

In dat soort tijden, waarin mensen zichzelf verliezen, beleeft de filosofie wel hoogdagen. Zeker sinds we kerk de rug toe keerden, hopen we dat filosofen ons de antwoorden geven.

'En daar heb ik moeite mee. Ik denk niet dat filosofie daarvoor gemaakt is. De "geluksfilosoof, Alain de Botton, bijvoorbeeld: die doet mooie dingen, maar het is eigenlijk geen eerlijke filosofie. Wat hij doet, is datgene verwoorden wat mensen al in hun achterhoofd hadden zitten. Hij verbindt de stippen. Ik zie filosofie liever als een materiaalkist: je moet er zelf mee aan de slag. Elk jaar hebben we studenten die filosofie volgen omdat ze antwoorden zoeken op allerlei zingevingsvragen. Die worden teleurgesteld.'

Kunnen zingevingsvragen eigenlijk nuttig zijn?

'Ik vind ze in elk geval heerlijk. Alleen al omdat ze nooit te beantwoorden zullen zijn. En niet weten, dat is geweldig. De god van de christenen schrijven we superieure eigenschappen toe: die is alwetend en almachtig. Maar daardoor verliest hij ook een zeer mooie eigenschap: verrast en verwonderd kunnen worden. Je kunt alleen maar iemand verrassen die niet weet. En dus vind ik ze heerlijk, die oervragen die ervoor zorgen we nooit alles zullen weten. Maar of zingevingsvragen ook nuttig zijn? Dat weet ik niet. Ik zie twee situaties waarin de "wie zijn we, en wat doen we hier,-vragen concreet voorkomen. Op café, en dan zijn ze sociaal wel interessant, maar filosofisch niet. Of op een koude winterochtend wanneer de wekker je om 6 uur uit je slaap haalt en je je zuchtend afvraagt waarom je het allemaal doet. Dat is wél een filosofisch interessant moment, maar het duurt maar tot je blaas roept. Dan ga je naar het toilet, en trekt de dag je weer mee.'

De dagelijkse realiteit redt ons.

'Absoluut. We leven het leven. Het loopt zoals het loopt. Daarom ook mijn pleidooi om de eindigheid te aanvaarden: die redt ons, want die regelt alles. Dat zegt ook dat prachtige zinnetje van drie woorden, ook al van Pascal: "Vous êtes embarqués., Ofwel: "U bent aan boord., We zijn in de boot gestapt, toen we geboren werden. We kunnen hoogstens raden waar die naartoe gaat, en eens achterom kijken om te proberen zien wie er aan het roer staat. Maar we zijn wel vertrokken, we kunnen niet meer terug en we kunnen de boot niet

tegenhouden, alleen nog bijsturen. Soms doen we alsof we nog kunnen beslissen of we al dan niet in de boot gaan stappen.'

Bent u zelf dan volkomen in het reine met de eindigheid van uw leven?

'Volkomen. Als ik terugkijk, dan zie ik dat ik mijn dromen heb verwezenlijkt. Op mijn achttiende droomde ik ervan aan de universiteit te kunnen blijven hangen, daarna om te doctoreren, daarna om professor te worden. Dat is allemaal gelukt. Ik ben zelfs decaan geweest. Ik heb boeken geschreven. Ik heb alles bereikt wat ik wou. Mijn leven is geleefd. Zoals ik het nu aanvoel, is elke dag pure extra time. Blessuretijd, waarin ik dolle pret aan het beleven ben.'

Het leven mag elk moment stoppen?

'Hier nu ter plekke doodvallen, zou wat onhandig zijn. Maar morgen doe ik dat met de glimlach. Wat was, is geweest. En goed geweest. (Ziet in zijn ooghoeken zijn vrouw die bezig is in de keuken, en spreekt plots iets stiller) Enfin, hoe langer die extra time duurt, hoe beter, natuurlijk, maar toch. Ik reken op maximaal twintig jaar. Met mijn levensstijl zie ik me zeker niet ouder dan 78 worden, de gemiddelde levensverwachting van de man. En nogmaals: als het morgen stopt, dan is dat goed. Alles is geregeld. Vijf jaar geleden ben ik getrouwd met mijn geliefde, zodat zij na mijn dood van mijn pensioen kan genieten. Klinkt onromantisch als reden, maar dat vind ik net niet: ik wil dat ze het goed heeft na mijn dood. Ik heb geen kinderen, dus daar hoef ik me geen zorgen om te maken. En mijn boeken, die schenk ik aan de bibliotheek van de universiteit. Je ziet: ik ben even gelukkig met het leven, als klaar voor de dood. Ik zei het al: tegenstellingen verzoenen, het liefste wat ik doe.'

Tentoonstelling '0/10?' in Trefcentrum Y, Pleinlaan 2, Brussel, tot en met 19/5

www.kultuurkaffee.be